

O RZECZYWISTYCH POTRZEBACH ZMIAN W ZAKRESIE KOGNICJI SĄDU I KOMPETENCJI NOTARIATU

THE ACTUAL NEED FOR CHANGES REGARDING THE JURISDICTION OF COURTS AND THE COMPETENCES VESTED IN CIVIL-LAW NOTARIES

Dr Paweł Bucoń

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: pawel.bucon@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0002-4413-2588>

Abstrakt

Artykuł wpisuje się w trwającą od wielu lat dyskusję dotyczącą konieczności zmian w zakresie kognicji sądów powszechnych, w szczególności w celu ich „odciążenia” wobec nadmiaru rozpoznawanych spraw. Wydaje się, że w zasięgu ręki polskiego ustawodawcy pozostają rozwiązania, które mogą za pośrednictwem bardzo prostych zmian ustawowych doprowadzić do rzeczywistego zmniejszenia liczby spraw trafiających do polskich sądów. Poszerzenie kompetencji notariuszy we wskazanych obszarach z pewnością odciążyłyby sądy jednocześnie nie powodując obciążenia dla budżetu państwa. Zarysowane możliwości rozszerzenia kognicji notariatu i odciążenia sądów wydają się zbieżne z pracami władz państwowych oraz powszechnie oczekiwanym przyspieszeniem postępowań sądowych.

Słowa kluczowe: sądy, notariat, kognicja sądów, kompetencje notariatu, zmiany w sądach, zmiany w notariacie

Abstract

The article forms part of the discussion, which has been going on for many years, on the need for changes regarding the jurisdiction of common courts, in particular with a view to “relieving” the excessive number of cases. It seems that the Polish legislator has certain solutions at its disposal which, by way of simple statutory changes, might lead to a tangible reduction in the number of cases

referred to Polish courts for consideration. Extending the competences vested in civil-law notaries in the indicated areas would definitely relieve the burden on courts without creating a burden on the state budget. The presented possibilities of extending the jurisdiction of civil-law notaries and relieving the burden on courts seem consistent with efforts made by state authorities and the generally desired acceleration of court proceedings.

Keywords: courts, institution of a civil-law notary, jurisdiction of courts, competences vested in civil-law notaries, changes in courts, changes in the institution of a civil-law notary

Wstęp

Dyskusje o konieczności zmian w zakresie kognicji sądów powszechnych, w szczególności w celu ich „odciążenia” wobec nadmiaru rozpoznawanych spraw, od wielu lat nie milną w polskiej debacie publicznej. Pod płaszczykiem rzekomego odciążenia sądów podnosi się rozwiązania czy to dotyczące sędziów pokoju, czy to kolejnych reform procedury cywilnej. Tymczasem wydaje się, że w zasięgu ręki polskiego ustawodawcy pozostają rozwiązania, które mogą za pośrednictwem bardzo prostych zmian ustawowych doprowadzić do rzeczywistego zmniejszenia liczby spraw trafiających do polskich sądów. Zmiany te, co istotne, nie generowałyby jakichkolwiek obciążeń dla budżetu państwa, nie zmieniałyby także (w odróżnieniu od sędziów pokoju) systemu prawnego w sposób drastyczny. Pozwoliłyby również zwiększyć liczbę czynności notarialnych. Co prawda ewentualne czynności, które przypadłyby notariuszom nie charakteryzowałyby się szczególną dochodowością, wiązałyby się jednak ze stabilizacją ustrojowej pozycji notariusza jako „sędziego braku sporu”. Z punktu widzenia obrotu notarialnego byłyby więc równie istotne, co z perspektywy przeciążonych orzeczniczo sądów powszechnych. Celem niniejszego tekstu jest wyselekcjonowanie głównych obszarów ewentualnych zmian w prawie polskim. Nie jest celem tekstu wskazywanie konkretnych rozwiązań, które mogłyby być przedmiotem implementacji do postanowień obecnie obowiązującego prawa o notariacie¹ lub innych ustaw, lecz wskazanie kierunku potencjalnych reform.

¹ Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. *Prawo o notariacie*, Dz. U. z 2020 r., poz. 1192 z późn. zm. [dalej: prawo o notariacie].

1. Czynności spadkowe

Kompetencje notariuszy w zakresie czynności spadkowych w prawie polskim wprowadzono już w 2007 r.² Przyjęte wówczas rozwiązanie świetnie sprawdza się w praktyce. W formie notarialnej już teraz rozstrzygana jest znaczna część spraw spadkowych. Nie ma jakichkolwiek przeszkód, żeby praktycznie całkowicie przenieść tego rodzaju sprawy z sądów do notariatu. Utrzymanie ich równoległe w kompetencjach sądowych było w chwili wprowadzania obecnego rozwiązania podyktowane faktem, że kwestie spadkowe notariusz może rozstrzygać wyłącznie w razie stawiennictwa wszystkich stron. Stąd, gdy było to niemożliwe, pozostawała droga sądowa. Obecnie kwestia ta jest nieaktualna – od czasu reformy prawa o notariacie w 2015 r. protokoły dziedziczenia mogą być sporządzane w formule cząstkowej³ (przed różnymi notariuszami w RP, a za granicą konsulami), zaś końcowy akt poświadczenia dziedziczenia notariusz sporządza bez udziału stron. Stąd nie ma jakichkolwiek przeszkód, by sprawy o stwierdzenie nabycia spadku w całości przekazać do kompetencji notariusza⁴. Przy czym koszty postępowania przed sądem i notariuszem w tej

² Możliwość ta została wprowadzona ustawą z dnia 24 sierpnia 2007 r. o *zmianie ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw*, Dz. U. z 2007 r., Nr 181, poz. 1287. Ustawa weszła w życie dnia 2 lutego 2008 r., a początkowo wynikające z ustawy rozwiązanie było mało cenione przez środowisko notarialne (zasadniczo z uwagi na niewielką wysokość taksy notarialnej z tytułu sporządzania protokołu dziedziczenia i aktu poświadczenia dziedziczenia – zob. § 10a rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 czerwca 2004 r. w *sprawie maksymalnych stawek taksy notarialnej*, Dz. U. z 2020 r., poz. 1473 z późn. zm., z czasem zaczęło być zdecydowanie bardziej cenione, gdy notariusze zorientowali się, że klient sporządzający mało opłacalny dla notariusza pod względem finansowym akt poświadczenia dziedziczenia zazwyczaj po nieodległym czasie pojawia się ponownie w kancelarii celem dokonania czynności związanych z działem spadku, przynoszących o wiele większe przychody z tytułu taksy.

³ Zob. Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. o *zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw*, Dz. U. z 2015 r., poz. 1137.

⁴ Postulat przekazania spraw spadkowych do wyłącznej kompetencji notariatu – z uwagi na łatwość uchylania przez sądy rejonowe np. błędnych aktów poświadczenia dziedziczenia (w odróżnieniu od uchylania błędnych postanowień sądu o stwierdzeniu nabycia spadku – co wymaga niekiedy interwencji nawet Sądu Najwyższego) podnosił Sąd Najwyższy w sprawie ze skargi nadzwyczajnej w postanowieniu z dnia 18 listopada 2021 r., sygn. akt I NSNc 639/21, postulując: „przeniesienie kompetencji w zakresie rozstrzygania

sprawie są porównywalne. W sądzie opłata wynosi 100 zł (i jest w zakresie spraw spadkowych najniższa w Europie – zdarzają się państwa, w których koszt ten wynosi kilka tysięcy euro), w notariacie to maksymalnie około 350 zł – w zamian za to czynność jest dokonywana w zasadzie od ręki, w ciągu maksymalnie kilku dni. Usługi notarialne w sprawach spadkowych w Polsce są najtańsze w Europie, nie wspominając nawet o opłatach za czynności testamentowe (które można zapewne postrzegać jako jedne z najtańszych na świecie⁵) – zachodnioeuropejskie stawki za te czynności to często kilkaset euro.

Od zasady tej należałoby wprowadzić jedynie dwa wyjątki: 1) sprawa musi podlegać jurysdykcji sądowej, gdy między stronami jest spór dotyczący kręgu dziedziczących (np. co do skuteczności złożonego oświadczenia o odrzuceniu spadku), ważności testamentu itp. lub gdy strony uchylają się od stawiennictwa przed notariuszem. Żeby uniknąć sztucznego generowania sporów należałoby wprowadzić wymóg, iż sprawa o stwierdzenie nabycia spadku może być przedłożona sądowi rejonowemu jedynie wraz z protokołem rozbieżności lub protokołem niestawiennictwa sporządzonymi przez notariusza; 2) w sprawie istnieje konieczność stosowania obcego

spraw spadkowych (w sytuacjach, gdy występuje pełna zgoda uczestników postępowania co do wszelkich kwestii stanu faktycznego i prawnego, w tym prawa właściwego dla spadku, jurysdykcji spadkowej itp.) wyłącznie na notariuszy. [...] by przyjmowanie spraw spadkowych do rozstrzygnięcia sądowego wymagało przedłożenia przez wnioskodawcę notarialnego protokołu niestawiennictwa pozostałych zainteresowanych stron lub protokołu rozbieżności – zdecydowanie pozwoliłoby to odciążyć wymiar sprawiedliwości od spraw o najczęściej niewielkim zakresie skomplikowania przedkładanych do sądu w skali masowej”. Podobnie postulował Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 28 października 2020 r., sygn. akt I NSNc 69/20: „Fakt, że sprawa niniejsza [o stwierdzenie nabycia spadku – P.B.] została rozstrzygnięta nie przed notariuszem, lecz przed sądem rejonowym i uprawomocniła się, wiązała się z koniecznością zastosowania aż skargi nadzwyczajnej dla samego uchylecia błędnego postanowienia”.

⁵ Z drugiej strony postulat drastycznego podwyższenia taksy notarialnej z tytułu prostych testamentów w formie aktu notarialnego (bez zapisów windykacyjnych) nie wydaje się trafiony. Wzrosnie wówczas zdecydowanie liczba testamentów holograficznych (które z uwagi na nieprecyzyjną treść staną się zapewne źródłem kłopotów interpretacyjnych w postępowaniu spadkowym przed notariuszem czy sądem) lub też, co gorsza, testamentów w formie nieważnej w świetle prawa polskiego (sporządzonych pismem komputerowym lub maszynowym, wydrukowanych i podpisanych). Stąd ewentualne zmiany dotyczące wysokości taksy notarialnej w tym przypadku muszą być mocno przemyślane.

prawa spadkowego. W porównaniu z sądami notariusze mają bardzo ograniczoną możliwość ustalania treści prawa obcego (co jest rozwiązaniem z różnych względów właściwym⁶). Jeżeli sprawa podlegałaby polskiej jurysdykcji, a powinna być rozstrzygana na podstawie prawa obcego⁷ – właściwa byłaby droga sądowa. W takiej sytuacji należałoby wprowadzić wymóg przedłożenia do sądu rejonowego wraz z wnioskiem o stwierdzenie nabycia spadku protokołu notariusza określającego polską własność jurysdykcyjną przy własności prawa obcego⁸.

Biorąc pod uwagę aktualną liczbę zgonów w Polsce sugerowana zmiana to odciążenie sądów od około 100.000 spraw rocznie. Należy wspomnieć, że w licznych państwach Unii Europejskiej sprawy spadkowe (w tym

⁶ Notariusz musi rozstrzygać swoją sprawę szybko, ustalanie prawa obcego oznacza zazwyczaj proces długotrwały. Nadto, możliwości działania notariusza w przypadku orzekania na podstawie prawa obcego są mocno ograniczone, a co za tym idzie tworzą rozwiązanie niepraktyczne. Co prawda w przypadku sporządzania aktu poświadczenia dziedziczenia zgodnie z art. 95da prawa o notariacie (przepisu wprowadzonego ustawą, o której mowa w przyp. 3) notariusz może zwrócić się do Ministra Sprawiedliwości o udzielenie tekstu właściwego prawa obcego, to jednakże poza treścią prawa obcego nie dysponuje możliwościami sądu, w postaci uzyskiwania jego urzędowych interpretacji. Poza tym, nie wiadomo kto miałby ponieść koszty, choćby tłumaczenia prawa obcego na język polski, czy też interpretacji eksperckich obcego prawa w postępowaniu przed notariuszem, stąd też w praktyce korzystanie z powyższego przepisu jest w obrocie notarialnym niezwykle rzadkie.

⁷ Dziś w warunkach obowiązywania Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) NR 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w *sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego*, Dz. Urz. UE L 201/107 z dnia 27 lipca 2012 r. z późn. zm. [dalej: rozporządzenie spadkowe] w związku z odmiennym zakresem reguł ogólnych w przedmiocie ustalania jurysdykcji z art. 4 rozporządzenia spadkowego, a odmiennym zakresem ustalania prawa właściwego z art. 21 rozporządzenia spadkowego sytuacje takie są częste (np. w przypadku zgonów po 16 sierpnia 2015 r. obywateli polskich mających zwykły pobyt w państwach spoza UE – np. w USA lub Kanadzie).

⁸ Notariusz dokonywałby analizy własności jurysdykcyjnej – wskazując wynikającą z rozporządzenia polską własność jurysdykcyjną w sprawie (w przypadku własności obcej – innego państwa UE strona otrzymywałaby w tym protokole czytelną informację o konieczności załatwienia sprawy spadkowej w innym państwie UE) oraz dookreślał wynikającą z rozporządzenia własność prawa obcego.

poniżej sugerowane sprawy o odrzucenia spadku) są wyłączną kompetencją notariuszy.

2. Odrzucenie spadku

Czynność odrzucenia spadku w chwili obecnej zgodnie z prawem polskim może odbywać się *de facto* w trzech różnych trybach⁹, tj. przed notariuszem, przed sądem spadku, przed sądem zamieszkania odrzucającego. Wiedzie to niejednokrotnie do zagubień oświadczeń pomiędzy poszczególnymi sądami i notariuszami – co prowadzi do naruszeń prawa własności obywateli, czego konsekwencją są nawet sprawy ze skargi nadzwyczajnej¹⁰, o czym jeszcze poniżej.

Kwestie związane z odrzuceniem spadku są bardzo aktualne. Zapotrzebowania na odrzucenie spadku nie zmniejszyła instytucja nabycia spadku z dobrodziejstwem inwentarza jako wariantu podstawowego (od 2015 r.¹¹). Z uwagi na fakt, że nabycie spadku z dobrodziejstwem inwentarza zakłada możliwość zaspokojenia wierzyciela do wysokości aktywów wynikających ze spadku z innego składnika majątkowego spadkobiercy, często spadkobiercom bardziej opłaca się spadek zadłużony odrzucić.

Nadto, odrzucenie spadku zyskało, od chwili przyjęcia rozporządzenia unijnego nr 650/12, wymiar międzynarodowy¹² – działanie sądu czy notariusza przyjmującego odrzucenie nie wiąże się z oceną skuteczności odrzucenia, ogranicza się jedynie do przyjęcia oświadczenia, stąd notariusz przyjmuje oświadczenie o odrzuceniu spadku także po ustawowo określonym terminie. Ocena jego skuteczności to ewentualna kwestia sporna (dająca podstawę do jurysdykcji sądowej w razie przyjęcia rozwiązania

⁹ Nadto, zgodnie z art. 1018 § 3 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – *Kodeks cywilny*, Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 z późn. zm. [dalej: k.c.] możliwa jest także trójaka forma odrzucenia spadku: ustnie do protokołu sądowego, ustnie do protokołu w formie aktu notarialnego, pisemnie za urzędowym (notarialnym, a często też w praktyce konsularnym) poświadczeniem podpisu.

¹⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 2020 r., sygn. akt I NSNc 62/19.

¹¹ Art. 1015 k.c. zmieniła w tym zakresie ustawa z dnia 20 marca 2015 r. o *zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw*, Dz. U. z 2015 r., poz. 539. Zmiana ta, zgodnie z art. 6 tej ustawy ma zastosowanie do spadków otwartych po dniu 17 października 2015 r.

¹² Zob. art. 13 i 28 rozporządzenia spadkowego.

wskazującego wyłączną właściwość notariatu w sprawach spadkowych niespornych).

Warto w tym miejscu oddać głos Sądowi Najwyższemu, który w przedmiocie wadliwości obecnie stosowanych rozwiązań i możliwości ich sanowania stwierdził: „W rozpatrywanej sprawie wskutek wystąpienia błędów sądów, system stworzony przez przepisy art. 1018 § 3 k.c. i 640 k.p.c. nie dał oczekiwanego rezultatu. Jest to zapewne sytuacja jednostkowa, *de lege ferenda* należy jednakże zastanowić się, czy nie warto zrezygnować ze swobodnego podwójnego dualizmu w zakresie możliwości składania oświadczeń o odrzuceniu spadku (notariusz lub sąd i dodatkowo sąd spadku lub sąd rezydencji składającego oświadczenie) na rzecz wyłącznego obarczenia tym zadaniem notariuszy przy jednoczesnym obowiązku wpisu oświadczeń o przyjęciu lub odrzuceniu spadku do Rejestru Spadkowego prowadzonego zgodnie z art. 95i ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. Prawo o notariacie. Pozwalałoby to odciążać sądy rejonowe poprzez zdjęcie z nich nieskomplikowanych a czasochłonnych zadań związanych z przyjmowaniem ww. oświadczeń. [...] Nie ulega przy tym wątpliwości, że choć przepis art. 1015 § 1 k.c. mówi o konieczności złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku w terminie 6 miesięcy od powzięcia informacji o tytule powołania, to wyrażenie w tym terminie przez spadkobiercę wobec sądu jedynie woli co do zamiaru złożenia tego oświadczenia traktowane jest jako zachowanie tego terminu w przypadku następczego złożenia oświadczenia już po jego upływie. Taka jest zresztą powszechna i utrwalona praktyka sądowa, potwierdzona zresztą już postanowieniem Sądu Najwyższego z 20 lutego 1963 r., II CR 109/63 (OSNCP 1964, nr 3, poz. 51) czy też postanowieniem Sądu Najwyższego z 24 września 2015 r., V CSK 686/14 (niepubl.). Przyjęcie innej interpretacji oznaczałoby, że nawet ewentualne naturalne działania procesowe, nie mające charakteru szczególnej opieszałości sądu, narażałyby osobę chcącą odrzucić spadek przed sądem na ryzyko uchybienia terminowi, o którym mowa w art. 1015 § 1 k.c. W rozpatrywanej sprawie spadkobiercy wyrazili wobec sądu wolę odrzucenia spadku zachowując 6 miesięczny termin, o którym mowa powyżej – nie wpływa tym samym na skuteczność złożonych oświadczeń fakt, iż sąd przyjął je formalnie po upływie tego terminu. Należy jednak zauważyć, że *de lege ferenda* byłoby wskazane, aby przepis art. 1015 k.c. wprost normował wskazaną powyżej, niewątpliwie słuszną praktykę sądową. [...] Nie ulega także wątpliwości, że doręczenie

oświadczenia o odrzuceniu spadku do sądu spadku nie jest obowiązkiem osoby składającej oświadczenie. Z art. 640 § 1 i 2 k.p.c. wynika, iż jeżeli oświadczenie o odrzuceniu spadku nie jest składane przed sądem spadku, lecz przed notariuszem bądź innym sądem rejonowym (w którego okręgu znajduje się miejsce zamieszkania lub pobytu odrzucającego spadek) tenże notariusz lub sąd ma obowiązek niezwłocznego przesłania złożonego oświadczenia wraz z załącznikami do sądu spadku. W rozstrzyganej sprawie odrzucający spadek mieli podstawę aby oczekiwać, że przepis ten zostanie prawidłowo zastosowany przez sąd odbierający od nich oświadczenie a nie będący sądem spadku. Na marginesie warto zauważyć, że w prawie polskim obowiązek odrzucającego spadek co do dostarczenia oświadczenia samodzielnie do sądu spadku został zarysowany jedynie w warunkach zastosowania rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) NR 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz. Urz. UE L 201/107 z 27 lipca 2012 r.). Sytuacja ta dotyczy jednakże wyłącznie przesyłania takiego oświadczenia transgranicznie (w przypadku odrzucania spadku otwartego od dnia 17 sierpnia 2015 r., gdy sąd spadku jest sądem innego państwa niż to, przed którego sądem złożone było oświadczenie) i nie ma zastosowania w rozpatrywanej sprawie¹³.

Należałoby tym samym wprowadzić wyłączną właściwość notariuszy w przedmiocie przyjmowania oświadczeń o odrzuceniu spadku. Jednocześnie notariat prowadziłby elektroniczny rejestr odrzuceń spadków (np. jako podsystem obecnie prowadzonego przez Krajową Radę Notarialną – Rejestru Spadkowego PL, w którym rejestruje się notarialne akty poświadczenia dziedziczenia i sądowe postanowienia stwierdzające nabycie spadku). Wpis odrzucenia do Rejestru wiązałby się z opłatą rejestracyjną (na wzór opłaty z tytułu rejestracji aktu poświadczenia dziedziczenia lub europejskiego poświadczenia spadkowego). Tego typu rozwiązanie znacznie odciążyłyby sądy.

¹³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 2020 r., sygn. akt I NSNc 62/19.

3. Zgoda na odrzucenie spadku w imieniu małoletniego

Pełna eliminacja z prawa polskiego zgody sądu na nabycie spadku to kwestia bardzo doniosła i oczywista. W miejscu tym należy odesłać do analizy prof. P. Czubika [Czubik 2018, 5-12], stąd nie ma potrzeby szerszego rozwijania jej w tym miejscu. Zniesienie tego kuriozum sądowego, którego nie stosuje żadne państwo sąsiedzkie, zmniejszy obciążenie sądów cywilnych o kilkanaście tysięcy spraw rocznie. Zmiana ta nie wiązałaby się z kreowaniem nowych czynności notarialnych. Wiążąc się jednak z odciążeniem sądów oznaczałaby jednocześnie znaczące przyspieszenie postępowań spadkowych.

4. Czynności działowe

Sądy w sprawach dotyczących podziału majątku (spadkowego, małżeńskiego, spółkowego) powinny rozpatrywać jedynie sprawy sporne. Jeżeli sprawa ma charakter niesporny powinna pozostawać w wyłącznych kompetencjach notariatu. Tym bardziej, że czynności działowe przed sądami są często wykorzystywane do unikania lub opóźniania obowiązków podatkowych (jest to niemożliwe w postępowaniu przed notariuszem, który pobiera jednocześnie stosowne obciążenia podatkowe), stąd też sprawy te powinny być w wyłącznych kompetencjach notariatu celem nie tylko odciążenia sądów, lecz również zabezpieczenia interesów finansowych Skarbu Państwa. Ewentualne skierowanie takiej sprawy do sądu powszechnego byłoby możliwe jedynie wraz z przedłożeniem protokołu rozbieżności sporządzonego przez notariusza (lub protokołu niestawiennictwa jednego ze współwłaścicieli). Zmiana w tym zakresie to również znaczące odciążenie polskich sądów.

5. Kwestie rozwodowe

Niezależnie od wartości, jaką niesie ze sobą trwałość małżeństwa, współczesne państwo nie może pozwolić sobie na niestosowanie rozwodu jako sposobu rozwiązania małżeństwa. Sprawy o rozwód bez orzekania o winie, bez małoletnich dzieci, bez rozstrzygania o sposobie korzystania z zajmowanego wspólnie mieszkania przez czas wspólnego w nim zamieszkiwania rozwiedzionych małżonków, nie powinny trafiać na wokandy

sądowe. Należy przewidzieć procedurę notarialną rozwodową, w toku której, podobnie jak ma to miejsce dziś w sprawach spadkowych, notariusz odbierałby oświadczenia po pouczeniu o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych oświadczeń. Procedura ta mogłaby np. przewidywać dwukrotne stawiennictwo stron w odstępach np. dwutygodniowych i udzielenie rozwodu w formie protokołu rozwodowego (na wzór protokołu dziedziczenia), odczytywanego w obecności małżonków (oraz np. dwóch świadków), a następnie wydawanie przez notariusza aktu rozwiązywania małżeństwa (na wzór aktu poświadczenia dziedziczenia). Procedura ta mogłaby być (przynajmniej początkowo) stosowana równolegle – obok klasycznej procedury sądowej (a więc tak, jak ma to miejsce w przypadku postępowań spadkowych obecnie). Oczywiście procedura przed notariuszem nie byłaby możliwa w przypadku rozwodów par posiadających małoletnie dzieci, z orzekaniem o winie lub koniecznością orzeczenia o sposobie zajmowania wspólnego mieszkania po rozwodzie. Przesłanki szczególne, wyłączające notariusza spod tego typu aktywności, byłyby zbieżne z przesłankami wykluczającymi z art. 57 § 1 i art. 58 § 1 i § 2 Ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*¹⁴.

6. Notarialne projekty konsularne

Kwestia sporządzania przez notariusza projektów aktów notarialnych konsulów RP jest bez znaczenia z perspektywy sądowej, natomiast niezmiennie istotna z perspektywy odciążenia Ministerstwa Sprawiedliwości od czynności przedmiotowo odległych od właściwej aktywności resortu (zgód Ministerstwa Sprawiedliwości na aktywność konsula¹⁵) oraz zwiększenia bezpieczeństwa obrotu dokumentami zagranicznymi. Rozwiązanie takie było sugerowane w doktrynie już przed trzema laty [Tenże 2019, 5-23] – jest ono wzorowane na stosowanych od lat z powodzeniem i korzyściami dla budżetów państwowych rozwiązaniach belgijskim i litewskim. Notariusze, którzy przygotowywaliby projekty konsularne, zyskaliby na tym rozwiązaniu podwójnie. Po pierwsze, projekty konsularne stanowiłyby nową

¹⁴ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Dz. U. z 2020 r., poz. 1359 [dalej: k.r.o.].

¹⁵ Przy projektach aktów konsularnych sporządzanych przez notariusza zgoda ta byłaby zbyt duża i wymóg ten powinien być wyeliminowany w stosownych rozwiązaniach.

czynność konsularną, z którą wiązałyby się stosowna taksa notarialna, a po drugie, poziom bezpieczeństwa obrotu z zagranicą przy wykorzystaniu notarialnych aktów konsularnych (sporządzanych na bazie rzeczonych projektów) znacząco wzrósłby i zwrótnie bardzo pozytywnie oddziaływałby na krajowy obrót notarialny.

7. Uwierzytelnianie dokumentów przeznaczonych za granicę

Na podstawie § 20 ust. 1 pkt. 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 stycznia 2002 r. w sprawie szczegółowych czynności sądów w sprawach z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego oraz karnego w stosunkach międzynarodowych¹⁶ sądy okręgowe poświadczają podpisy i pieczęcie na przeznaczonych do użycia za granicą dokumentach sporządzanych przez notariuszy, które przeznaczone są następnie do odpowiednich poświadczeń poprzedzających legalizację konsularną w Ministerstwie Spraw Zagranicznych¹⁷ lub do uzyskania w tym resorcie klauzuli apostille¹⁸. Tego typu poświadczenia dokonuje prezes Sądu Okręgowego lub upoważniona przez niego osoba (sędzia lub referendarz). Dla realizacji tego celu rozporządzenia notariusze składają wzory pieczęci i podpisów Prezesom Sądów Okręgowych.

W zasadzie całkowicie niezrozumiałe jest dokonywanie tego typu czynności administracyjnych przez sądy w odniesieniu do funkcjonariuszy pozasądowych (jakimi są notariusze). Należy przerzucić ten obowiązek na organy samorządu zawodowego notariuszy – najlepiej wzorem Czech, na Krajową Radę Notarialną, która wyznaczyłaby swoich przedstawicieli w izbach notarialnych, funkcjonujących na poziomie apelacji. Można przewidzieć także poświadczanie przez Krajową Radę Notarialną podpisów

¹⁶ Dz. U. z 2014 r., poz. 1657.

¹⁷ Ministerstwo Spraw Zagranicznych poświadczają polskie dokumenty urzędowe, które dla celów użycia w odpowiednich państwach obcych wymagają zgodnie z regułami procesowymi tychże obcych państw legalizowania przez ich urzędników konsularnych akredytowanych w Polsce, jako państwie miejscu powstania dokumentu.

¹⁸ Tj. klauzul wydawanych na podstawie Konwencji znoszącej wymóg legalizacji zagranicznych dokumentów urzędowych, sporządzonej w Hadze dnia 5 października 1961 r., Dz. U. z 2005 r., Nr 112, poz. 938, które zastępują w państwach stronach tej konwencji legalizację konsularną.

i pieczęci tłumaczy przysięgłych. Jeśli taka byłaby wola Ministerstwa Spraw Zagranicznych, samorząd notarialny mógłby również nadawać klauzule apostille na dokumentach – taką praktykę z sukcesem rozwija od zeszłego roku notariat czeski¹⁹.

Zauważyć przy tym należy, że notariat już w 2014 r. sugerował rozwiązania systemowe w tym zakresie (wzorowane na rozwiązaniach estońskich). Raport wówczas ogłoszony, dostępny w sieci po dziś dzień²⁰, zakładał nawet wydawanie przez notariat klauzul apostille – taka zmiana wymagałaby jednakże stosownych ustaleń z Ministerstwem Spraw Zagranicznych (na dokumentach sądowych i poświadczanych sędownie dokumentach notarialnych to Ministerstwo Spraw Zagranicznych wydaje obecnie klauzule apostille).

Przerzucenie tego obowiązku na organy samorządu notarialnego odciąży sądy od poświadczeń dokumentów notarialnych dokonywanych na skalę masową. Główny wystawca klauzul poprzedzających legalizację konsularną oraz klauzul apostille w Polsce, tj. Ministerstwo Spraw Zagranicznych wskazuje na wydawanie średnio około 70 tys. klauzul uwierzytelniających rocznie, z czego ok. 50 tys. to klauzule apostille, a 20 tys. to klauzule poprzedzające legalizację dokonywaną przez obcego konsula²¹. Nadawanie

¹⁹ Ze skutkiem prawnym od 1 października 2021 r. kompetencje do wystawiania klauzul apostille na czeskich dokumentach notarialnych zostały przeniesione z Ministerstwa Sprawiedliwości na Izbę Notarialną Republiki Czeskiej, przy czym czynności wykonywane są zarówno w siedzibie Izby w Pradze, jak też przez upoważnionych pracowników Izby urzędujących w regionalnych izbach notarialnych. Klauzule są wydawane także w trybie korespondencyjnym [Wünschová 2021, 33].

²⁰ Zob. *Raport Komisji Centrum Naukowego Fundacji na rzecz Bezpiecznego Obrotu Prawnego do spraw nadawania przez notariuszy klauzuli apostille*, Sopot 2014.

²¹ Jak wskazuje Ministerstwo Spraw Zagranicznych, w 2019 r. sporządzono 71 006 klauzul uwierzytelniających, z czego 46 987 to klauzule apostille, zaś 24 019 to klauzule poprzedzające legalizację konsularną. W 2021 r. sporządzono 72 217 czynności uwierzytelniających, z czego 54 560 to klauzule apostille, a 17 657 to czynności poprzedzające legalizację konsularną. Nieco odmiennie wyglądały te czynności w 2020 r. – sporządzono wówczas 47 824 takich czynności, z tego: 34 175 klauzul apostille i 13 649 czynności poprzedzających legalizację konsularną – niewątpliwie zmniejszenie liczby czynności związane było wówczas z pandemią COVID-19 i ograniczeniem w funkcjonowaniu gospodarki.

tych klauzul na dokumentach sądowych i (przede wszystkim w praktyce) notarialnych, uwierzytelnionych przez właściwy sąd (w celu nadania przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych klauzul apostille lub klauzul poprzedzających legalizację obcego konsula) to mniej więcej 25-30% czynności²². Potencjalnie również te czynności, w przypadku aprobaty dla sugerowanych propozycji, może przejąć polski notariat.

Wnioski

Możliwości rozszerzenia kognicji notariatu wydają się obecnie zbieżne z oczekiwaniami władz państwowych, zakładających konieczność zmniejszenia obciążenia sądów cywilnych i przyspieszenia postępowań sądowych. We wskazanych powyżej obszarach ewentualne zmiany wydają się proste do wprowadzenia. Ponadto, nie obciążają budżetu państwa, a nawet (jak np. projekty konsularne) wiążą się ze wzrostem dochodów budżetowych. Niewątpliwie też, dochód dla budżetu państwa stanowiłaby stawka podatku VAT obliczana od taksy notarialnej ewentualnych przyszłych czynności. Jednocześnie są to rozwiązania zupełnie niekontrowersyjne²³. Wydaje się, że przy odpowiednim ich wsparciu i promowaniu przez władze centralne samorządu notarialnego oraz środowisk sądowych, mogą stać się rzeczywistością.

²² Przykładowo w październiku 2021 r. w Ministerstwie Spraw Zagranicznych odnotowano 6 262 czynności uwierzytelniających (w 1 815 przypadkach odnosiły się one do poświadczeń sądów okręgowych), w tym klauzule apostille – 4 744, a czynności poprzedzające legalizację konsularną – 1 518. W listopadzie 2021 r. odnotowano w Ministerstwie Spraw Zagranicznych 5 874 czynności uwierzytelniających (w 1 696 przypadkach odnosiły się one do poświadczeń sądów okręgowych), w tym klauzule apostille – 4 422, a czynności poprzedzające legalizację konsularną – 1 452. Dane dotyczące aktywności Ministerstwa Spraw Zagranicznych umieszczone w tym przypisie oraz przypisie poprzedzającym uzyskano dzięki uprzejmości p. B. Brzywczy – wicedyrektora Departamentu Konsularnego Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

²³ W odróżnieniu, zdaniem Autora, od postulatów przyjęcia rozwiązań polegających na przeniesieniu na notariuszy obowiązków dokonywania wpisów w księgach wieczystych, które z natury rzeczy wywołują uzasadnione kontrowersje zarówno w środowisku sądowym, jak i notarialnym.

PIŚMIENNICTWO

- Czubik, Paweł. 2018. „Refleksja na temat potrzeby przyjęcia de lege ferenda przepisów wyłączających czynność odrzucenia spadku imieniem małoletniego z kręgu czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu majątkiem.” *Nowy Przegląd Notarialny* 3:5-12.
- Czubik, Paweł. 2019. „Czynności notarialne konsula – sugestie de lege ferenda w związku z przeglądem ex post ustawy z dnia 25 czerwca 2015 r. – Prawo konsularne (w przedmiocie udziału notariusza w procesie tworzenia aktu notarialnego konsula).” *Nowy Przegląd Notarialny* 2:5-23.
- Wünschová, Babeta. 2021. „EU v kostce.” *Ad Notam* 3:33-47.